

ՑՈՒՑԱԿ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ Ս. ԷԶՄԻԱՍՆԻ ՆՈՐ ԱՏԱՑՎԱԾ ԶԵՆԱԳՐԵՐԻ*

Ք. 376ա.— Յաղագս ջրային շարժման, ի նուստ Յովհաննիսէ Եզրնկեցոյ, զարդարեալ յիմաստնոցն բանից, ի խնդրոյ բարեպաշտ և երկիւղազարդ պատանոյն պարոն վախտանկայ:

Ամենայն ոք որ զբան, որ է ծնունդ անմարմին մտաց գրով ի բարտիզի կամիցի դրոշմել, պարտի և զնորին պատճառն յանդիման կացուցանել, որպէսզի վերջին ժամանակին ծնընդոց մարդկան, յօժարութիւն և զսէր խնդրողի բանին և աշխատանք տուող խնդրոյն, մի ծածկեացի ի բանասիրաց և աշխատասէր անձանց, զի կարօտքն բանի, իրեն զերկիր ծարաւտ զցօղ բաղցրութեանն երկնիս խնդրեսցեն, և ապա սպասաւորքն բանի, իրեն զամպ ընդունակ ցղոյ զառեալ յանսահման ծովէ իմաստից և ի գետոց սահմանէ, յաղագս ծովութեանն մի արգելցին, ըստ որում և ես նուստ Յովհաննէս Եզրնկեցի, աշակերտ հոգէլից հօրն և սուրբ վարդապետին (Ք. 376բ) վարդանայ սպասաւոր Սուրբ Գրոց բանի, ի թուին ՉԼԳ (1285), պատահեցայ գալ ի կողմանս, աստուածապահ թագաւորութեանս աշխարհիս վրաց, ի հռչակաւոր և ի մեծ մայրաքաղաքիս Տփլիս, Փայտակարան կոչեցեալ ի գիրս պատմողաց, և հանդիպեցաւ խօսիլ մեզ բանս քարոզութեանն, ի դուռն եկեղեցւոյն, մեծապատիւ և ի խոհմամիտ մեծի իշխանին հայոց պարոն Քարիմատին, զոր շինեալ էր աստուածասէր և բարեհոգի հայրն նորա պարոն Մէկն, և էր խօսեցեալ բան յաղագս ջրային շարժմանն, վասն որոյ ախորժելի եղև զուարթամիտ պարոնոյն վախթանկայ, որ է որդի կրսէր, հռչակաւոր անուան պարոն Մէկին, և մայրենի ազգաւ թոռն մեծի իշխանին Զալալի տեառն նաշենոյ, որդի մօր պալեպաշտի, որ էր Քրիստոսի օրինօքն զարդարեալ հոգի, և ի խնդիր բանիս յորդորողի զորդի, սա խնդրեաց ի մէնջ յաղագս երկնի և նորին շարժմանն, յոր հարկեալ յորդորեաց զտկարութիւնս մեր, մեծ ազգէ պարոն Տէր Յովհանն ազնուական զարմից և բարետոհմիկ հայոց ծնունդ, որ և շարժեալ (Ք. 377ա) ի սիրոյ և ի յուսոյ խնդրողաց, և ակն առեալ ի պատուոյ շնորհաշուք տեառն և գերապատիւ եկեղեցւոյ գլխոյն, ի նրբաշաւիղ և ի կորովամիտ բանից սուրբ հարցն և վարդապետաց մերոց, և իմաստնախոհ արանց, պարզեալ գրեցի համառօտ բանիւք և աշխարհական խօսիւք, վասն դիւրաւ հասկա-

նալի լինին ընթերցողաց: Եւ արդ, որ գրէք յաղագս օգտի զսակաւ աշխատութիւնս մեր, գրեսցիք և զայս նախադրութիւնս և զբան յիշատակի անուն խնդրողաց և գրողի սորին, գրեալ լիջիք և դուք ի գիրն կենաց, և որ ծուլանայ և թողու զայս, ոչ լիցի առանց պատժոց:

ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐ

Ք. 158ա.— ՌՃԿԲ (1713) թուին Հայոց: Գրեցաւ Սուրբ Գիրքս աստուածաբանութեանն Սրբոյն Դիոնէսիոսի, ընդ հովանեաւ մեծի Ամլորդոյն վանս, որ ի յերինջակ գաւառի, ձեռամբ ամենամեղ և տրուպ ծառայէ Տեառն Յայի և եթ անուամբ բանի սպասաւոր, և անարժան ծառայ Սրբոյ Կարապետին, որ և ծնընդեամբ Նորո գեղջէ, ի յառաջնորդութեան սրբոյ վանացս Մեսրոպ քաջ բարձնոյ, ի դառն և խիստ ամանակի, որ մարախ պատեալ էր զերեսս երկրի նաև ցորեան յոյժ թանկ, և այլ սեռից նեղութիւնս սաստկացեալ ի վերայ բոլոր ազգիս, և ոչ ոք էր որ լայր զմեզ, որպէս Նրեմիայն զհինն ի Լ: Զայս Գ մեծ նեղութիւնս կրէինք վասն բազում մեղաց մերոց, որ և ողորմածն Աստուած փրկեցցէ զմեզ ապագայիցն, ամէն:

Ք. 196ա.— Քահանայակցի Տիմոթեայ, ի Դիոնէսիոսի քահանայէ: ՌՃԿԲ (1713) ծրեցաւ:

Ք. 337ա.— Թուին Հայոց յափտեանս ՌՃԿԲ ծրեցաւ:

Գթութեամբ և շնորհիւ, ամէն, ամենազօր Սուրբ Հոգւոյն, որ ետ կարողութիւն տկար անձին իմոյ, յանգն աւարդ հասուցանել զգիրք Սրբոյն Դիոնէսիոսի, ընդ հովանեաւ Սրբոյն Կարապետին և Սրբուհոյ Աստուածածին և Սրբոյ նախավկայի ԸՍտէփանոսի, որ ի յերկիրս Նախշուվան և ի նահանկի Երինջակու վանք Սուրբ Կարապետ որդորչի, ևս տրուպ ծառայից ծառայ Յայի, բանի մատակարար, գրեցի և կազմեցի զսուրբ գիրքս ձեռամբ իմով, յիշատակ հոգոյ իմոյ, այլ և հոգեւոր և մարմնաւոր ծնողաց և ուսանողաց իմոց, յերես ի հողոյ եղեալ աղայեմ սուրբ եղբարց յիշել զիս մի Հայր մերիւ, ամէն:

Ք. 337բ.— Յիշատակարան գրոցս: Շնորհիւ և գթութեամբն Աստուծոյ, ևս Ստեփանոս Իլովացի, յետին ի բանասիրաց, տեսեալ զգիրս Սրբոյն Դիոնէսիոսի այլափոխեալ, և բազում տեղիս ապականեալ, փոյթ յանձին կալայ վերջստին թարբմանել ի լատինացոց բարբառոյ ի մեր լեզու, և զայս աշխատութիւնս յանձն առի մանա-

* Շարունակված «Էջմիածին» ամսագրի 1960 թվականի № 6-ից, 7-ից, 8-ից և 1961 թվականի № 1-ից և 2-ից:

ւանդ վասն երից պատճառաց: Նախ՝ զի ընթերցումն գրոցս դիրաձեռն ուսումնասիրացն, և մի ինչ անյայտ իցէ ի խրթնածածուկ բանիցն Սրբոյն Դիոնիսիոսի, այլ ամենայն բան և իմացումն պարզ երեւցցի, վասն որոյ ընդարձակ և բովանդակապէս իւրաքանչիւր բանից մեկնութիւնս ասընթեր դրոշմեցի: Երկրորդ՝ հարկեալ գոյով առ ի խնդրոյ բարեմիտ եղբարցն որք ի Սուրբ Աթոռս էջմիածին, ի հրահանգս իմաստասիրութեան կըրթէին զանձինս իւրեանց, ոչ կարացի անտես առնել, այլ զանց արարեալ զտկարութեամբս իմով, յօժարեցայ զայս իրողութիւնս ի յաւարտ հասուցանել, քանզի զայսու ժամանակաւ քաղումք էին երեւելիք վարդապետք քաջարանք, բանաստեղծք աստուածային գրոց քաջ գիտունք և հմուտք, յորոց մի էր և Առաքել վարդապետն քաջ բարունին և վիպասան, որ զժամանակագրութիւնս հայրապետաց և թագաւորաց զեղեցկայարմար բանիւք դրոշմեաց, և իւր յիշատակ անջնջելի եթող: Երրորդ պատճառ՝ զի մի երեւցայց զբանբարն, զոր ի Տէր ընկալայ, ի վարչամակի ծրարել, և ընդ վատթար ծառային զպատիժն ընդունել, վասն որոյ պատշաճ վարկայ ի սեղանատուս հոգւոց մանկանց եկեղեցւոյ բաժանել, և ի պարտուցս ազատիլ. (թ. 338ա) որպէս և յառաջ քան զայս այլ այլ շարադրութիւնս թարգմանեցի Տէր Յովսեփոս պատմագիր, և միւս գիրս որ ասի Պատմառաց և Հարանց վարք, որ կոչի Հայելի վարուց, ի լեհաց բարբառոյ ի հայոց լեզու փոխարկեցի: Արդ, եթէ ինչ բարութ և հաճոյ թուեցի ուսումնասիրաց և ընթերցողաց, փառք և գոհութիւն տուողին զշնորհս, իսկ եթէ ինչ ոչ ուղղակի և ընդդէմ արուեստաբանութեանն քերթողացն գտանիցի, աղաչմ ճերել պակասութեան, քանզի այսքան մեր կար:

Արդ, թարգմանութիւնն գրոցս եղև ի թուաբերութեան տօմարիս Հայոց ՌՃԺԸ (1669), և ի հայրապետութեանն Տեառն Յակոբայ Սրբազան Կաթողիկոսի ամենայն հայոց, որ զկնի երիցս երանեալ հայրապետի Տեառն Փիլիպպոսի, յաջորդեաց զԱթոռն Լուսաւորչին, զոր Տէր Աստուած ընդ երկայն աւուր պահեցէ ի պարծանս Հայոց ազգիս և ի հաստատութիւն Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ: Եւ արդ, հայցեմ ի բանասէր ուսումնասիրաց անձանց և ի ճաշակողացդ յայսր հոգեւոր սեղանոյ, յիշատակել զիս ի մաքրափայլ մաղթանս, և ինձ ներումն յանցանաց շնորհել, թերեւ աղօթիւք ձերովք ցօղ ողորմութեանն մարդասիրին Աստուծոյ ցօղեցէ ի շիրիմ ոսկերաց իմոց, և անուն գրեցի ի դպրութիւնն կենաց, որով և դուք եղիջիք գրեալ ի մատեանս կենաց վերին դպրու-

թեանն, ամէն: Ըստ ամին մաղթեմ և զայս դուզնաքեալ յիշատակս դրոշմել, եթէ որ զայս իրողութիւնս գաղափարիցէ ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ որ է օրհնեալ յաւիտեանս, ամէն:

ՀԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Թ. 8ա.— Խաչատուր...

(Կա մի անընթեռնելի կտոր կնիք):

Թ. 69բ.— Զո վոք ասեն զինչն մարդիք թէ իցեմ:

№ 137

ԱՒԵՏԱՐԱՆ

ԹԵՐԹԵՐԸ՝ 245.— ՊՐԱԿՆԵՐԸ՝ 22, լուրաքանչուրը 12 թերթից, ի բաց առլալ ԻՐ՝ 4, Ա, է, Ժ, ԺԲ, Ի՝ 10, Ը՝ 11 թերթից.— ՄԵՆՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ 21,3×16×4,7 սմ.— ՆՅՈՒԹԸ՝ դեղնած և կեղտոտած սովորական թուղթ:— ԿԱԶՄԸ՝ առջև կաշեպատ տախտակ, իսկ կոնակը կաշեպատ ստվարթուղթ: Կաշին տեղ-տեղ պատուած է, իսկ վրան էլ ճշշումով զարդեր են նկարված: Զույգ բռնիչները և վրայի դամբը ընկել են:— ՊԱՀՊԱՆԱԿՆԵՐԸ՝ սկզբից երկու թերթ հասարակ թուղթ:— ՎԻՃԱԿԸ՝ որոշ չափով քայքայված, սկզբից և վերջից թերթ:— ԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ երկայուն:— ԴԱՏԱՐԻ ԹՂԹԵՐ՝ չկան:— ՏՈՂԵՐԸ՝ 22:— ԳՅՈՒՄՆԵՐԸ՝ ճշշումով:— ԳԻՐԸ՝ բոլորգիր:— ԶԱՐԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ՝ ձեռագիրն ունի հասարակ ոճով նկարված մը խորան թ. 222ա (մյուսները ընկել և կորել են), հասարակ թռչնազրեր և զարդազրեր, լուսանցազր: Դեր և դմբեթներ, թռչուններ և խաչեր, զարդեր և մարդազուլթ թռչուններ (թ. թ. 36բ, 116ա և 157ա):— ԳՐԻՉԸ՝ Ավագ:— ՊԱՏՎԻՐԱՏՈՒՆԵՐԸ՝ Վարդան արեղա և Ամիրպիկ:— ԵԱԿՈՂԸ՝ անհայտ:— ԺԱՄԱՆԱԿԸ՝ 1571 թ.:— ՎԱՅՐԸ՝ անհայտ:— ԵԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ՝ ստացված է նվեր մի քահանայից 1960 թվականի ապրիլ ամսին:

ՀԻՇԱՏԱԿԱԳՐԱՆՆԵՐ

Թ. 79ա.— Աւետարան ըստ Մաթէոս, և զայնպիտան գծողս Աւաքս, և Վարդանս ըստացող Սուրբ Աւետարանիս, և զեղբայրն իմ Ամիրպէկն, ետ գրելոյս հանգաւ առ Աստուած, յիշեցեք ի Քրիստոս և Աստուած զձեզ յիշէ, ամէն: Թվ. ՌՃԹ (1571):

Թ. 131ա.— Համբարձմանն կարդայ զսայ և զանարժան գծողս Աւաքս յիշեա և Աստուած զձեզ յիշէ: Վարդան արեղես ըստացաւ Աւետարանիս յիշա և Աստուած զձեզ յիշէ:

Թ. 134բ.— Զերիցս երանեալ և զարժանապատիւ զսրբասէր Վարդան սրբակրան արեղայ ստացող Սուրբ Աւետարանիս, հանդերձ ծնաւդաքն և ամենայն արեան մերձաւորաւք և զիմ անարժանութիւնս Աւաքի, գծողի սորայ, յիշեցէք ի Քրիստոս:

Թ. 114ա.— Աստուած ողորմի Յակոբի հոգուն. որ քէքի երեք կերանք, Աստուած զիւր մեղք թողնու, ամէն:

Թ. 189ա.— Խանֆն: Ամէն: Փառք բեզ Աստուած:

Թ. 189բ.— Արդար Աստուած, անտեսանելի Աստուած, արդարայդատ Աստուած, երկայնամիտ Աստուած, ողորմած Աստուած, գթած Աստուած, անոհակալ Աստուած, անյիշալար Աստուած, բազմայգոյց Աստուած, բազումողորմ Աստուած:

№ 139

ՇԱՐԱԿՆՈՑ

ԹԻՐԹԵՐԸ 353:— ՊՐԱԿՆԵՐԸ 30, յուրաքանչյուրը 12 թերթից, ի բաց առյալ Ա՝ 9 և Լ՝ 8 թերթից:— ՄԵՆՈՒԹՅՈՒՆԸ 13,2×9,4×6,6 սմ:— ՆՅՈՒԹԸ զեղնած և կեղտոտած սովորական թուղթ:—ԿԱԶՄԸ կաշեպատ տախտակ, որի երկու կողքերում ճնշումով նկարված է մեկական սիրուն շրջանակ: Կազմի երկու բռնիչները ընկել են:— ՊԱՀՊԱՆԱԿՆԵՐԸ չկան:— ՎԻՃԱԿԸ բավարար:— ԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ միասույուն:— ԴԱՏԱՐԻ ԹՂԹԵՐ չկան:— ՏՈՂԵՐԸ 21:— ԳՆՈՒՄՆԵՐԸ ճընշումով:— ԳԻՐԸ բոլորգիր:— ԶԱՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ՝ կան սիրուն խորաններ և կիսախորաններ, թռչնագրեր և զարդագրեր, գլխաթղթեր և խաչեր, թռչուններ, ծառեր, լուսացանդարդներ Սրանցից բացի կան նաև մի քանի գեղեցիկ նկարներ՝ թռչունի մարմնով մարդու գլուխ (թ. թ. 64ա և 198բ), կես ձկան բերնում Հովնան մարգարեն (թ. 50ա), կտրած գլուխ (թ. 133ա) և հրեշտակ (թ. 246ա):— ԳՐԻՉԸ Հովհաննես եպիսկոպոս:— ՊԱՏՎԻՐԱՏՈՒՆ՝ Ավետիք վարդապետ:— ԾԱՂԿՈՂԸ անհայտ:— ԺԱՄԱՆԱԿԸ 10 մարտ 1513 թ.:— ՎԱՅՐԸ Դարանաղյաց (Կամախ) գավառի Սեպուհ լեռան ստորոտը:— ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ՝ սույն ձեռագիրը նկեր է ստացված կահիրեական Նասիպյան Հրանտից, 1956 թվականին:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ձեռագիրը հայկական միջնադարյան խաղաղություն հիանալի մի նմուշ է, շարականոցն ամբողջությամբ գրված լինելով հայկական խաղերով:

ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Թ. 352բ.— Արդ, գրեցաւ եղանակաւոր տառս, որ կոչի շարականոց, ձեռամբ մեղապարտ և անիմաստ փրծուն գրչի Յովանէս եպիսկոպոսի, ի գաւառս Դարանաղեաց, որ ասի Կամախ, ի յոտս Սեպուհ լեռան, մերձ առ սուրբ գերեզմանին մեր Լուսաւորչին, և այլ ամենայն սրբոցն որ աստ կան հաւա-

քեալ, ի թվաբերութեան Հայկաղեան տումարի ԶԿԱ (1513 թ.), ի մարտ ամսոյ ի Ժեղև աւարտ գրոցս այսմիկ: Արդ, յերես անկեալ աղաչեմ ըզդասս սրբասրեալ քահանայիցդ, որք տեսանէք ըզսայ, յիշեսցիք յաղաթս ձեր զՏէր Ներսէսն, զուսուցիչն իմ, և զՅովանէս վարդապետն, և զԱրքաճամ վարդապետն: Այլ և զգրիս ծանուցողն զԱւետիք վարդապետն, և զիս մեղաւք լըցեալս և ի յուղիդ ճանապարհէ հեռացեալս ըզծրող սորայ, և զինչատուր արեղան, որ զմեր պէտքն և զկարիքն հոգայր անձանձիր, և զսարկաւազն մեր զՂարիպշան, որ բազում աշխատութեամբ սպաւորէր մեզ, և որ յիշէ և ողորմի ասէ, յիշեալ լիջի ի Քրիստոսէ Աստուծոյ, ամէն:

ՀԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Թ. 1ա.—Այսաւր անի յայմսըն Աստուծոյն որովայնի ձայիւս իւր մարգարէին (գրված է խաղերով):

Յիշատակ է այս շարականս Նշանեան Սահակին է, Աստուած բարի վայելում տացէ, ամէն:

Սահակ Նշանեան:

Թ. 1բ.—Իւր սիրելի մօր յիշատակին կը նուիրէ՝ Հրանտ Նասիպեան, 15.3.956:

Թ. 2ա.— (Սև կնիք): Գառնիկ Բայխեան, 1891: Գառնիկ Բայխեան, 1891:

Թ. 14ա.—Մոց:

Թ. 31բ.—Ով զերահրաշ:

Թ. 126ա.— Զվերջին ստացող շարկնոցիս զմղտի Պետրոս երէցն և զիւր որդիքն զմղտի Յովասափն և զՍգիս, իւր մայրն Խոշպին, որ երես զիւր Նշանն շարկնոցին գին և փոխեցաւ առ Աստուած, թվին ՌՇԸ (1630):

Թ. 126բ.—Հայր առ առաք...

Ինձ այն որ հայր: Այսաւր անճառ...

Այսաւր Տէրն ի խաչ ելաւ:

Ամառն մայրոց Մարիամ:

Թ. 127բ.— ԿԳԿԸ (բազմաթիվ էջերում կան սույն չորս տառերը, գրված կարմիր մատիտով):

Թ. 353ա.— Զվերջին ըստացող շարականոցիս զՏէր Աստուածախոր եպիսկոպոս Դերջանցիին, և զճնաւղն իւր զԷւստն, և զմայրն իւր զՄանիարն, և զեղբայրն իմ զՊոտափն, զՈրդանն և զԹամուրն, և զայլ ամենայն մերձաւորս իմ, մի ողորմայիլ յիշեսցիք ի մարափայլ աղաթս ձեր և Աստուած զձեզ յիշէ իւր միւս անգամ գալուտն, ամէն:

(Շարունակելի)